

Zavarva lelkem, mint a bomlott cimbalom – írta Arany János *Válasz Petőfinék* c. versében.

Nekem is zavarva lelkem, mint a bomlott cimbalom, mert az épület történelmi levegője kötelez. Itt született meg 1873-ban Pest, Buda és Óbuda egyesítésével Magyarország új fővárosa, Budapest. A Vigadó adott helyet Liszt Ferenc, Erkel Ferenc, Dohnányi Ernő, Bartók Béla, vagy a külföldiek közül többek közt Brahms és Debussy játékaiknak is.

S zavarva lelkem, mint a bomlott cimbalom, mert a szívemhez közel álló két személyiségről, talán túlzás és nagyképűség nélkül mondhatom, két jó barátomról, Nagy Gáspárról és Szokolay Sándorról fogok beszélni.

A székely falvakból sokszor úgy engedték el a fiatalokat otthonról, hogy „aztán a híred nehogy hamarabb hazaérjen, mint te!” – Szokolay Sándort a híre megelőzte. Kislánként kórusműveit énekeltem¹, s hallottam a *Vérmászról*,² mellyel mint a dinamit, „ajtóstul-tokostul” robbant be a köztudatba.

Mikor 1973-ban a Zeneakadémián ellenpont-tanárom lett, kitüntetésnek éreztem, hogy hozzá járhatok. Óráin a Palestrina-stíluson, Bach invencióin és fúgaszerkesztő művészetére mellett Németh László, Illyés Gyula és Kodály Zoltán szellemét idézte közénk.

Egyszer a békés-tarhosi iskoláról³ kérdeztem, mely a zenepedagógia fellelegvára volt, s amit a kommunista önkényuralom egyik napról a másikra megszüntetett. A Tanár úr keserűséggel vegyes, szenvedélyes hangon mesélt életének legszebb élményéről, az éneklés, a muzsikálás emberformáló és közösségteremtő erejéről, s az első kompozícióiról. – Ettől kezdve úgy éreztem, megkülönböztetett szeretettel figyel rám. Még alig tanított egy hónapja, mikor elvitt a *Sámson*⁴ főpróbájára.⁵ Itt ismertem meg feleségét, Mayát⁶.

Akkoriban a főiskolai tanulmányok mellett az óbudai Árpád Gimnáziumban tanítottam. Egyszer⁷ a Tanár úr eljött egy kóruspróbámra. Utána hosszan beszélgettünk. A zseni ösztönösségével feltérképezte egyéniségemet – az idő igazolta megfigyeléseit. Barátsága megtiszteltetés és rendkívüli ajándék volt számomra. 21 éves voltam akkor.

Rendszeresen meghívott, ha valahol művét játszották. Minden újonnan megismert darabjából kihallottam személyiségének alapvonásait. Megragadott összetéveszthetetlenül egyéni gondolkodásmódja, Shakespeare-rel vetekedő drámai ereje, Arany János-i lírája, valamint hitet, erőt, alázatot és mennyei üzenetet sugárzó ötlet-

* Elhangzott a Pesti Vigadóban 2018. március 28-án a Magyar Művészeti Akadémia konferenciáján

gazdagsága. Feltűnt, hogy az emberi hang kifejező erejére milyen nagy hangsúlyt fektet. Vallotta az Isten adományozta tehetség és ösztönösség elsődleges szerepét, melyet a mesterségbeli hozzáértés, a tudatos „művészi munka” csak kiegészít. Tőle tanultam, hogy a szép zene az örökkévalóság előlege.

Többször eljött az Ausztriában élő magyarok körébe.⁸ Előadást tartottam művészetéről⁹ Szabadkától Sopronig, Gráctól Budapestig. Egyik cikkem után faxot küldött: „Az Úr Isten tartsa meg és áldja meg tolladat, de pennádat tartó és vezető kezedet is. Vakító fényt gyűjtsen minden leírt és kimondott szavadért...”¹⁰

A zenei eseményeken kívül hol nálunk, hol náluk találkoztunk, s mindig csillogó szemmel, ragyogó mosollyal, sugárzó szeretettel ölelt át. Nevetve, csapongva váltott egyik témáról a másikra, s gyermeki csodálkozással vegyes bölcsességgel avatott be gondolataiba. Mesélt életéről, műveiről, a komponálásról, tervekről és vágyakról, a tehetségről és a felelősségről, közéleti témákról, a hitről, a nevelésről, bizalomról és erkölcsről, szerelemről, régi és kortárs zeneszerzőkről, írókról, költőkről. Egyenes, nyíltszívű és rendkívüli munkabírási emberként a magyar népet, s az emberiséget szolgálta. Közösségi gondolkodásának, hazaszeretetének forrása keresztény lelkülete, segítőkészsége volt.

Az op. 340-es¹¹ *Pünkösdi kantátáját* nekem ajánlotta, melyet Oberschützenben,¹² majd Grácban,¹³ Bécsben¹⁴ és a Bartók Rádióban¹⁵ vezényeltem. Jóságát a 75. születésnapjára összeállított könyvvel köszöntem meg, melyben barátai, muzsikustársai köszöntötték. E könyvben jelent meg először *Csoóri Sándor: Alig maradtunk egyméháyan; Gyurkovics Tibor: Berzsenyi és Nagy Gáspár: A kincsről, ami van* c. verse.

Öröm a tőle kapott dedikált CD-ket, lemezeket, kottákat, leveleket és faxokat. Nagy Gáspárt az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem felsőöri konferenciáján ismertem meg 1989-ben. Vihart kavará verseit már olvastam a párizsi Irodalmi Újságban, így földbe gyökerezett a lábam, mikor egyszer csak előttem állt. Szó szót követett, hamarosan úgy éreztük, régi jó barátok vagyunk. Édesanyámat is nagyon szerette. Nem fogom elfelejteni 1989. május 4-ét, mikor sugárzó arccal szaladt felénk: „Éva néni, Évike! Tessék meghúzni a fületem, ma lettem 40 éves!”

Számtalanszor járt az ausztriai magyarok körében. Az értelmet és erkölcsöt ugyan-csak próbára tevő „józan, helybenzábanfutós korban” segített megőrizni a gerincességet az evidenciák kimondásával. Ébren tartotta az „ötvenhatosok és hatvannyolcasok / hetvenhatosok és nyolcvanegyesek / és főleg tömegesen egyesek” igazságát. Szigorúan elítélte a rendszerváltoztatás „mosolyelágzásait” is. Minden körülmények közt hű maradt elveihez. Költészetét hitelesítette kikezdetetlen jelleme.

Ha Pesten jártam, a Hitel szerkesztőségében gyakran találkoztunk. – Büszke volt arra, hogy Spányi Antal püspök úr meghívta a Katolikus Rádió szerkesztőségébe.¹⁶ – Együtt mentünk Pestről vonattal Szegedre, ahol Szokolayékkal együtt néztük-hallgattuk a *Vérnász* előadását¹⁷.

Útközben, és szinte minden együtt töltött időnkben politizáltunk. Rá igazán illettek Eötvös József szavai: kit nem hevít korának érzeménye, szakítsa ketté lantja húrjait!¹⁸

Ahogy mondta: bizony, nem lehet tudni Évikém, mit hoz a múlt! Elkésérítette az össznépi felejtés. Ahogy az *Öröknyár* versében is figyelmeztet, a főnévi igenevet nagybetűvel írva, s ezzel a mártírhálált halt miniszterelnökre utalva: „Nekünk nem szabad feledNI!”. Nem szabad feledni Nagy Imre 53-as kormányprogramját, mely emberibb életet ígért. Az 56-os egyetemistákat, s a Corvin-köz szent suhancait sem. A csodát, hogy Dávid ismét legyőzte Góliátot. A kíméletlen megtorlást, a hóhéridők brutális csöndjét. A balsorskereskedés számtalan változatát. Az elvtelen kompromisszumokat. A sokáig temetetlen, meggyalázott hősokeket, kiknek emléke maradt a legerősebb. A 68-as csehszlovákiai „testvéri segítségnyújtást”. S a kommunista kopó titkos jelentéseit sem. Az Új forrás és a Tiszatáj betiltását.¹⁹ Hogy rendőrök követték, mikor a 301-es parcellában kereste a sírt. S a nagy elégtételt, az ünnepélyes újrate-

metést. S Camus szavait, mely szerint a gyilkosokat nem szabad igazolnunk. Még közvetve sem. Sőt: „néven kell nevezNI” őket. Ezzel még adósa az utókor.

Utoljára a kórházból hívott fel, nem sokkal halála előtt. Fátyolos, gyenge hangon beszélt. Csak visszatekintve fogtam föl: búcsúzott. Belesajdul a szívem, hogy már nincs köztünk.

Temetésére²⁰ együtt mentünk Szokolay Sándorral. Míg gyászmiséjén a Szentleccét és az egyik könyörgést olvastam, átvillant bennem, hogy most zárul le a 18 éves barátságunk.²¹ Sírköavatására²² is Szokolayval mentem. S Vasváron is ott voltunk, mikor a művelődési központot róla nevezték el.²³

Öröm leveleit, emailjeit, dedikált könyveit. Okt. 23-i ünnepélyeink elképzelhetetlenek versei nélkül; s külön műsort is szenteltünk emlékének 2013-ban, melyre gráci rokonai is eljöttek.

Hogy mennyire múlik jövönk, azt csak az utóbbi egy-két évben látjuk igazán. Felzabálják a békebeli kannibálok. Manapság is „helyzet” van. Sőt: „fokozódik”. Ismer-ven kötődését a magyarsághoz és kereszténységhez, állásfoglalását borítékolhatjuk.

Most nézzük meg, hogyan nyilatkozott egymásról a két művész!

Szokolay a költészet büvkörében élte le egész életét. Kórusműveiben több mint harminc magyar költő versét zenésítette meg.

Nagy Gáspárral Balatonszárszón ismerkedett meg.²⁴ Szócs Gézáról írt versét idézte előadása befejezéséül: „gyanús vagyok, gyanús nagyon, hogy még nem ütöttek agyon!”²⁵ – A beszéd után odament hozzá Gáspár, és azt mondta: az *ilyen sorokat vétező költő*, íme, én vagyok!

A bécsi Bornemisza Társaság Huszárokelőpusztán tartotta konferenciáját.²⁶ A társaság titkáranak, Szépfalusi Istvánnak²⁷ javasoltam, hogy kettejüket hívjuk meg előadónak. Így is lett. A bakonyi vadászházban, ahol több napot töltöttünk, bőven volt mód egymás alaposabb megismerésére.²⁸ Egyetértettek abban, hogy a művészet nem szórakoztatásra, hanem elmélyítésre, vigasztalásra, felemelésre való. Szokolayt elbűvölte Gáspár sugárzó, tüneményes személyisége. Elragadtatva mondta: Gazsi egy igazi világitótorony! A hit, az erkölcs, a tartás, a jellem, az igényesség és a tiszta szellemiség világitótornya! – Verseit megismervén felfedezte, hogy a halk szavú költőben sziklákat megmozgató drámai erő feszül. Ízlelgette a különös szóösszetételeket és ezernyi asszociációja támadt. Elragadta a lendület, a lobbanó láng. Úgy érezte, hogy megtalálta a magyar Cocteau-t.²⁹ – Ha együtt voltak, mindig felhívtak telefonon. Egyikük a másikának adta a kagylót, nagyokat nevtünk, s éreztem, hogy kitűnően tudnak együtt dolgozni.

S hogy vélekedett a költő a szerzőtársról? Hallgassuk meg *A kincsről, ami van* című versét, melynek végén ez a mondat áll: írtam az Új Évezred első napjaiban. – Magyarul akkor, amikor az Operában bemutatták a Symphonia Ungarorumot.

A kincsről, ami van (részlet):

Hajnali szép dallamba zárt,
szívnyi szelencébe csukott,
föld mélyébe titkon rejtett,
oszthatatlan közös kincsünk. /.../

Árva dallam... lányka-hangon
s belénk költözik a lélek,
déli harang bongásával
szól a kórus: élek, élek!

Fűszál hegyéről a harmat
gyöngyét ajánlja az Égnek,
mekkora kincs mikor ének
üzenhet a Mindenségnek!

Ez a vers az I. része annak a Triptichonnak, melyet Gáspár a Szokolay 75. születésnapjára összeállított Emlékkönyvbe küldött. A kötettel kapcsolatban így írt emailjében:³⁰

„Sándortól tegnap megérkezett a NAGY KÖNYV. Köszönet Neked kedves Éva, aki ezt nem akármilyen buzgalommal megírtad, megszervezted, megszerkesztetted. EZ A SZERETET NAGY KÖNYVE: Hogy Maya és Te SÁNDORUNKAT ennyi jóemberrel körül tudta ölelni, igazi tett volt, emelintem kalapomat. Ilyesmire csak a gyengébbnek mondott nem képes!!!”

Mindkettejükre emlékezvén feleleveníttem, hogy írtam egy cikket³¹ II. János Pál pápáról, s megkértem őket, hogy foglalják össze a róla alkotott gondolataikat. A szívből ökumenikus eszmeiségű, evangélikus vallású Szokolay Sándor így írt: „Korunk képernyő-függő tömegei a kisportolt izomzatú, hibátlan, ragyogó fogakkal szélesen mosolygó kolosszusok látványát kedvelik. A külső kétes értékű, és főleg mulandó esztétikája fontosabb lett, mint a lélek esztétikája. A hívó embernek, a spirituális lénynek azonban tudnia kell, hol van a prioritás, mi a lényeg.” – és Nagy Gáspár gondolata: „II. János Pál /.../ Istentől sugallt útmutatásai, az evangéliumi parancsok megélése s az erre való szüntelen buzdítás adhatja nekünk is a reményt: Isten nem hagyta magára népét.”

SZOKOLAY MŰVEI NAGY GÁSPÁR VERSEIRE

Három dalt komponált magyar költők verseire szoprán szólóra és zongorára, melynek a középső tétele, a *Hótalan a hegyek inge*³² Op. 258/b³³ „újmódi Betlehemes” Nagy Gáspár versére készült 1992-ben.

A nagy zenekarra, szoprán- és basszusszólóra, orgonára, vegyeskarra írt oratórium, a *Symphonia Ungarorum*³⁴ Op. 320.³⁵ a magyar keresztény államalapítás millenniuma alkalmával született, mely jó alkalom volt arra, hogy fölemeljék szavukat az emberiségre zúduló igénytelenség és az „országosan vezényelt amnézia”³⁶ ellen. A cím a Szent Gellért³⁷ püspök legendájának „malomáriájából”³⁸, az örlető asszony történetéből

származik. E nyugóponthoz nem találó, végigénekelte, freskószerű, átszellemült imádság Szent Istvánnak és Szent Gellértnek állít emléket. Balladákra emlékeztető képi utalásaiban benne van nemcsak a keresztény-magyar szellemiség, hanem az egykori szép pogányság is³⁹. Harmonikus rend uralkodik a többrétegű, bonyolult szerkezetben. A tizenkét különböző hosszúságú, változó szótagszámú versszakot Szokolay négy tételre bontotta: I. Úton (Passacaglia) II. Hitben (Canto di confessione) III. Háborúságban (Capriccio bellico) IV. Megmaradásban (Finale – Glorificazione). Az oratóriumot át-át szövik a múltira emlékeztető idézetek: az I. tételben a *Hajnallik, hajnallik...* kezdetű csángó népdal, a II.-ban a bencések jelszava, az *Ora et labora*, majd egy melizmatikus moldvai csángó népdal – *Könyörgőének Szent István királyhoz* – szólal meg a gyerekkaron. A III. tétel háborús tombolásában felsejlik a *Dies irae* motívuma. A IV. tétel elejére esik – Jászó Anna⁴⁰ elemzése szerint – a költemény arany metszés pontja, a megmaradás gondolata. – A versből kilépő zenei idézetek a Szent Istvánra utaló énekek. A *Vagyon az égen egy csillag* István napi köszöntő, majd a II. tétel végén: *Ó Szent István dicsértésél*. Katartikus élmény a gyerekkaron megszólaló XVII. századi dallamunk: a győzelmi énekké alakított *Magyarok éke, ország*

reménye. A zárótétel codája a *Veni Creator Spiritus*⁴¹ pünkösdi gregorián himnusz és az erre írt variációsorozat, melynek ünnepélyes ragyogásába belecsendül a szoprán szólón a szimfónia alap gondolata: *Ah, hol vagy magyarok tündöklő csillaga...*

A páratlan tételek a magyar nép hányattatott sorsáról szólnak, a párosak a hitet, a megmaradás reményét sugallják. A vegyeskar a drámai mozzanatokot jeleníti meg, a lírai csúcspontokon megszólaló gyermekkórus a reményt, a tisztaságot sugallja, a jövőbe vetett hitet képviseli.

Az oratóriumot át-átszövik Szokolay általános stílusjegyei. Népzeneinkből vett motívumok, pentaton fordulatok, egyházi népelemek, középkori gregorián himnuszok, a reneszánsz szövestészet, modális fordulatok, a barokk variációs és imitációs technika, a fugato, sőt a csatajelenetben tizenkétfokúság és énekbeszéd is – mindez stílári törés nélkül, tökéletes egységet alkotva. Ritmusvilágában jellegzetes az oszti-nátó, dallamaiban az előke, harmóniavilágában a mixtúra. Azonban bármilyen témát, zeneszerzői technikát, színt, motívumot használ fel, első pillanattól mint sajátját kezeli.

Az operaházi ősbemutató szívszorító, megható és lenyűgöző volt. Most, hogy a konferencia végén felcsendül, kívánom, hogy ismét „Támadjon hit / legyen áldás / visszhangozzék / a megváltás”!

A bemutató után Gáspártól kaptam levelet:⁴² „Drága Éva! Eljutott hozzám a Másokért Együtt⁴³ legújabb száma, s benne a Te gyönyörű, megindító írásod Sándor művéről. Köszönöm, köszönöm!!! /.../” Írja, hogy „szegény Arany foroghat a sírjában, hisz a Rendületlenül versét rosszul idéztük. /.../ Sándornak se szóltam, ő se vette észre, s így is énekeltek, így van a kottában is”. – Az aláírás: „Gáspár = Gazsi, öreg poéta, libretto-író szegény legény”.

Szokolay a *Symphonia Ungarorum* után *Te Deum*⁴⁴-ot írt Op. 321. vegyeskarra⁴⁵. Alapja az ókeresztény himnusz, mely keretet és távlatot ad a középrésznek, a nép sorát sűrítő könyörgésnek. Ötvöződnek benne az archaikus és modern, a szakrális és profán elemek. A latin szöveg magyarra vált, melyet megerősít és felemel a záró „Úgy legyen! Amen!”

A *Szavak*⁴⁶ c. verset kétszer is feldolgozta. Az első Op. 328 vegyeskarra⁴⁷, a második, a Rapszódikus ének magyar módra, Óda a magyar nyelvhez alcímet viselő mű vegyeskarra, kamarazenekarra és orgonára készült Op. 370⁴⁸.

Az Op. 347 *Himnikus ének* női karra (vagy gyerekkarra) írt gregoriános hajlítgató motetta a *Diák-dal*⁴⁹ című versre készült. A kétszólamúság a sorzárásoknál három, majd az záróakkordnál négy szólamra bővül.

Ezt követte az *Október végi tiszta lángok*⁵⁰ Op. 361⁵¹c. dús hangszerelésű, szólisták nélküli oratorikus emlékezés. A közös munka kezdetén felhívott a két szerző telefonon Sopronból.⁵² Gáspár fölolvasta az egész verset. Ámultam a „szent suhancok” tetten, a drámai robbanáson és a költői emlékezésen. – A mű 1848 és 1956 összefonódásának szép példája. A rövidített latin gyászmise szövegét követi hét tételben: mintegy tételpárként kezelve a Requiem és Kyrie, a Dies irae és a Libera me, a Sanctus és az Agnus Dei, és glorifikációnak, összefoglalásnak szánva a Lux aeterna.

No. 1: Requiem (Introductio). A zenekar nyitó ütemei „gondtalanságból” fokozatosan váltanak „a nem várt” történelmet író napok hangulatára, majd a Requiem a gyermekkoruson hangzik fel először.

No. 2: Kyrie (Oratio). E misztériumszerű tételben csak négy fafúvó (altfuvola, angolkürt, basszusklarinét és kontrafagott) mellett dallamjátászó ütőhangszerek sora, valamint hárfá, cseleszta és orgona társul a kettős karhoz.

No. 3: a Dies irae (Organum Hungarorum) zenéjének tematikája a Boldogasszony anyánk egyházi népének parafrázisa és a „harag napja” szakrális-profán ötvözete. Az eredeti ének, amely 4/4-es lökötése helyett 3/4-ben, kegyetlenül felgyorsított, scherzószerű hajszolettségben jelenik meg, a kódában szöveggel szólal meg.

A No. 4: Libera me (Planctus) tétel újabb Petőfi-kifejezéssel is él: „Testükön nem fújó paripák vágtattak át, tankok gyalázták őket holtan!”

A No. 5. tétel Sanctus szövegű koloratúrás parafrázisa utáni zenekari utójáték keserédes vértanúságot jelképez, mely a harcosoknak járó, ellenségnek is kijáró, de a valóságban elmaradt végtisztesség.

A No. 6. Agnus Dei (Lamentatio) tételben egyik legszebb pentaton népdal csendül föl: „Annyi bánat a szívemen, kétrét hajlott az egeken, ha még egyet hajlott volna, szívem kettéhasadt volna.” Bitonális kánonnal, adysan szólva a „magyar átok” fájdalomával, majd a latin Agnus Deivel szól a búcsú: „temetetlen megtört testük fölött a jövő lélekharangja kondult”.

No. 7: Lux aeterna (Glorificatio) himnikus summázás. Két fuga keretezi a tételt, melynek záró szakaszában a „csak a holtak igazára hallgass!” szavak Kodály Psalmusának főtémáján szólalnak meg.⁵³

Szokolay nem akarta, hogy a Libera me tétel „a pokolra szálljon”. Telefonon elmondta a költőnek, aki élete utolsó napjaiban is készségesen segített. Azonnal rögtönözte: „de a lelkük már a csillagokban, az ég oltárán örökre ott van”.

Gáspár pedig így írt:⁵⁴ „Szokolay /.../ jó múzsa volt ismét. Tehát valahogy meg kéne érnünk 2006 októberét”. – A munka vége felé már nagyon beteg volt, a bemutatót nem érte meg. Így Szokolay a művel nemcsak az 56-os forradalom mártírjait, hanem Gáspárt is elsiratta.

Az oratórium komponálási időszakában készült négy szólamú vegyeskarra és orgonára az Op. 382-es *A fény megérkezik*⁵⁵ c. korálfantáziája.

Terveztek még egy közös operát, mely Werner Bergengruen⁵⁶ novellájából készült volna, *Hálók* címmel. Gáspár ezt írta nekem email-jében⁵⁷: „Most már nincs mese, megyek Sopronba, hogy a végső simításokat elvégezzük a Neccen, ha már Sándor, merészen és lelkesülten bemondta a rádióba is.”⁵⁸ Az operából csak a libretto készült el.

Vázlatokat írt a *Kit az álmokba beléfoztak*⁵⁹, a balladaszerű *Ne fonjatok nekem vesszőkosarat!*⁶⁰ és a többértelmű, fennkölt és profetikus, lélekemelő *Szabadítót mondani!*⁶¹ c. versre.

Gáspár halálhíre⁶² Szokolayt mélységesen felkavarta. A „brutális csönd” beköszönte-
kor írta négy szólamú vegyeskarrá a *Hálaének Nagy Gáspár utolsó verssoraira*⁶³ Op.
363 c. művét.

Gáspár halálának első évfordulójára készült a női kari *Gyászmise Nagy Gáspárért* Op.
368.⁶⁴ Már meglévő, és frissen komponált anyagok ötvözete a mű⁶⁵.

No.1. Requiem – női kar orgon kísérettel

No.2. Kyrie eleison – a Poulenc emlékére írt Deplorationból (Op. 50),
acappella

No.3. Dies irae – nőikar orgonakísérettel

No.4. Uram te nagy haragodban – Hatszólamú zsoltárkánon, módosított
kódával (2005) Op. 213/a.– Zsoltárok Könyve 6. 1.

No.5. Sanctus – a cappella

No.6. Ave Maria – A háromszólamú Op. 227-es női kari művet 1988 no-
vemberében írta.

No.7. Lux aeterna – ehhez a gyászmise után egy hónappal később írt orgo-
nakísérettel.

Engem meg még mindig a sírás fojtogat, ha kettejükre gondolok. Rettenetesen hiá-
nyoznak. De hálát adok a Teremtőnek azért, hogy ismerhettem, szerethettem Őket,
s továbbra is erőt meríthetek életművükből.

JEGYZETEK

- 1 A Lórántffy Zsuzsanna utcai Ének- és Zenei Általános Iskolában.
- 2 Federico García Lorca (*Fuente Vaqueros, 1898. VI. 5. – †Víznar /Granada/, 1936. VIII. 19.) drá-
mája nyomán. Bem.: Magyar Állami Operaház, 1964. X. 31. Kossuth-díj 1966.
- 3 Békés-Tarhosi Énekiskola (1946-1954), azaz a Gulyás György által alapított Országos Állami Ének
és Zenei Szakirányú Líceum és Tanítóképző Intézetet és a vele kapcsolatos Ének-zenei Gyakorló
Általános Iskola és Tanulóotthon összefoglaló intézmény. Ez volt az ország első zenei szakirányú
középszintű tanítóképző intézete (a líceumi érettségi lehetőségével) és az első ének- és zenei elemi
iskola, Kodály Zoltán zenepedagógiai módszerének első gyakorlati megvalósulása. 1954-ben egy
népművelési miniszteri rendelettel megszüntették.
- 4 A Sámson Szokolay Sándor kétfelvonásos, a Magyar Állami Operaházban 1973. X. 26-án bemu-
tatott, Németh László drámája nyomán írt harmadik operája.
- 5 1973. X. 25.
- 6 Dr. Weltler Magdolna bőrgyógyász.
- 7 1974. V. 23.
- 8 Grác, Bécs, Felsőőr, Felsőpulya, Huszárokölöpuszta, stb.
- 9 Szabadka, 2001. XI. 1.; Grác, 2003. V. 24.; Budapest, Bartók Rádió, 2004. I. 11.; Körmend, Színház,
2004. VI. 7.; Budapest, Fészek Klub, 2005. XII. 2.; Sopron, 2006. I. 15.; Budapest, Katolikus Rádió
2006. III. 31.; Szombathely, TIT, 2006. X. 13.
- 10 Fax Szokolay Sándortól Radics Évának. Sopron, 2001.IV.3.
- 11 2012-ben a Szokolay új opusz-jegyzéket készített. Ezen a kottán még a régi számozás szerint op.
164. áll.
- 12 Oberschützen, Evangélikus templom, 2003. VI.15.
- 13 Grác, Minoritensaal, Forum Hungaricum, 2003. XI.16.

- 14 Bécs, Dorotheergasse, Evangélikus templom, Szokolay-Bartók est, 2005. VI.5.
- 15 Bartók Rádió, 2003. X. 26.
- 16 Nagy Gáspár email-je Radics Évának, 2004. II. 19. – Az MKR középhullámú adása épp Gáspár temetésének negyedik évfordulóján hallgatott el (2011. I. 16).
- 17 Szegedi Nemzeti Színház, 2001. XI. 17.
- 18 Eötvös József: Én is szeretném...(1846).
- 19 1986-ban jelentek meg a Görömbei András által rendszerváltónak nevezett versei: a tatabányai Új forrásban az Öröknyár: elmúltam 9 éves, a Tiszatájban pedig A Fiú naplójából. Kötetben: Múlik a jövőnk. 1989.
- 20 Nagytílaj, 2007.I. 16.
- 21 1989. V.-tól haláláig, 2007. I. 4-ig.
- 22 Nagytílaj, 2008.V.3.
- 23 Vasvár, 2009.IV.2.
- 24 Szárszói Értelmiségi Konferencia 1992. VI. 8-9.
- 25 az ÉG csöSZ,* (és fülembé súgja). 1985.In: Tétkozlók imája (új versek) a Múlik a jövőnkéből.
- 26 2000. V. 26-27-28.
- 27 MMag. Szépfalusi István(*Budapest, 1932. II. 21. – †Bécs, 2000. XII. 1.), evangélikus lelkész, egyetemi tanár, az ausztriai Magyar Lelkigondozó Szolgálat vezetője, a Bornemisza Péter Társaság alapító titkára.
- 28 Nagy Gáspár honlapja. Fotó: Huszárokelőpuszta, Radics Éva. Ld. <http://www.nagygaspar.hu/honlap/index.php/kepek>.
- 29 Jean Cocteau (teljes nevén Jean Maurice Eugène Clément Cocteau) (*Maisons-Laffitte, 1889. VI. 5. – †Milly-la-Forêt, 1963. X. 11.) francia költő, író, festő, színész, zeneszerző és filmrendező.
- 30 Nagy Gáspár email-je Radics Évának, 2005.XII. 21.
- 31 Tartsd meg Isten, Szentatyánkat. In: Hírvivő – Katolikus hetilap, Szabadka. 2004. II. 8.-15.-22. – Átdolgozva: Búcsú II. János Pál pápától. Életünk, 2005. V. Szombathely.
- 32 In: Halántékdob. Bp., Magvető Könyvkiadó, 1978.
- 33 In: Dalok magyar költők verseire szoprán szólóra és zongorára Op. 258. 1. Sütő András: Ne hagyjátok az éneket; 2. Nagy Gáspár Hóttalan a hegyek inge; 3. Páskándi Géza: Vers szemere szamaráról. Bem.: 1992. Faragó Laura és Körmeny Klára.
- 34 In: Kortárs, 44. évf. 05. szám. 1999. V. – Ezredváltó, sűrű évek (Száz vers 1998 márciusától – 2003 márciusáig). Bp., Széphalom Könyvműhely, 2003.
- 35 Bem.: 2000. I. 3. Magyar Állami Operaház, millenniumi nyitóhangverseny. A szoprán szólót Hamvas Szilvia, a basszust Ráczy István énekelte, közreműködött a Magyar Rádió Szimfónikus Zenekara, Énekkara, valamint Gyermekkórusa (karigazgató Strausz Kálmán és Thész Gabriella). Vez.: Vásáry Tamás.
- 36 Nagy Gáspár kifejezése.
- 37 Szent Gellért (*Velence, 980.IV.23. – †Buda, 1046.IX.24.) velencei püspök, bencés szerzetes. Szent Imre herceg nevelője. A Vata vezette lázadó magyarok ölték meg a Kelen-hegy — a mai Gellért-hegy – Duna felőli sziklás oldalánál.
- 38 A legenda szerint: „Történt pedig egyszer, hogy /.../ az az asszony, aki a malmot hajtotta, énekelni kezdett. Gellért püspök álmétkodva szólt Valterhez: »Valter, hallod a magyarok szimfóniáját, hogyan hangzik? « Mindketten kacagtak azon az éneken.” – In: Érdy-kódex.
- 39 Vásáry Tamás (*Debrecen, 1933. VIII. 11. –), a mű bemutató karmestere után szabadon.
- 40 Jászó Anna: Nagy Gáspár: Symphonia Ungarorum. Szent István és Szent Gellért emlékezete. In: Magyartanítás, 2007. 2. sz. p. 22-25.
- 41 Korzenszky Richárd (*Csorna, 1941. XI. 27.–) tihanyi perjel javaslatára.
- 42 2000.II.17.
- 43 Másokért Együtt (Gemeinsam für andere). Az Ausztriai Magyar Evangélikus Gyülekezet lapja. 2000/2.
- 44 In: Koronatűz. Bp., Móra Kiadó. Kozmosz Könyvek, 1975.

- 45 a „Hűség-896.-1956.-1996”-díj elnyerőinek: Tempfli J. – Hegedűs Lóránt, Pongrácz Gergely és vitte Lovag Erdős László honvéd ezredes tiszteletére: a Tillai Aurél vezette Pécsi Kamarakórus fennállásának 40. Évfordulójára kiemelkedő sikereik és példás Hűségük hálaadásaként! Bem.: Pécsi Székesegyház, vez.: Tillai Aurél.
- 46 In: Múlik a jövőnk (Válogatott és új versek). Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1989.
- 47 Nagy Imrének és a csikvándi kórusnak.
- 48 Sátoraljaiújhely Város felkérésére – Kazinczy Ferenc Emlékére! a Magyar Nyelv Múzeumának felavatására Széphalmon 2008.IV. 23-án.
- 49 A vers a győri Prohászka Ottokár Orsolyita Közoktatási Központ újraindulásának 10. évfordulója alkalmából, Németh Lőrinc Atya kérésére született. In: Hitvallás. A Győri Egyházmegye lapja. V. évf. 6. sz. 2004. VI. – A Csorba János vezette Női karnak – 2004-2005.
- 50 In: 1956 fénylő arcai (Versek Kiss Iván rajzaival). Bp., Püski Kiadó, 2006.
- 51 Bem.: Budapest, Művészetek Palotája, 2008. X. 10. Közreműködők: Nemzeti Énekkar (karig.: Antal Mátyás); a Magyar Rádió Gyermekkkórusa (karigazgató: Thész Gabriella); Nemzeti Filharmonikusok. Vez.: Kocsis Zoltán.
- 52 2004. XI.
- 53 Szokolay műismertetése alapján. In: Hollós Máté: Művek bontakozóban. Muzsika, 2008. okt.
- 54 Nagy Gáspár email-je Radics Évának 2005. III. 31.
- 55 Udvardi Erzsébet (*Baja, 1929. XII. 27. – †Keszthely, 2013. II. 4.) Kossuth- és Munkácsy Mihály-díjas magyar festő 80. születésnapjára. Tihanyi Apátság kórusa.
- 56 Bergengruen, Werner (*Riga, 1892. IX.16. – †Baden-Baden, 1964. IX. 4.) – Das Netz. Novelle 1956.
- 57 Nagy Gáspár email-je Radics Évának 2004.I. 14.
- 58 Utalás a Szokolay-éjszakára a Bartók Rádió Notturmo c. műsorára.
- 59 In: Koronatűz. Bp., Móra Kiadó. Kozmosz Könyvek, 1975.
- 60 In: Koronatűz. ~.
- 61 In: Koronatűz. ~.
- 62 † Budapest, 2007. I. 4.
- 63 Nagy Gáspár legutolsó sorai, melyekre íróasztalán utóbb talált rá családja, megbékélésről, elnyert kegyelemről vallanak: „Szerethetett engem az Isten / mert teremtményének / engem is elfogadott; / sárból-agyagból apám s anyám álmaiból...” – ifj. Sapszon Ferenc vezette Kodály Zoltán Magyar Kórusiskola Vegyeskarának. 2007.
- 64 2008. I. 3-án a budapesti Egyetemi templomban volt az emlékmise. A szentmisét bemutatta: Bíró László püspök és Jáki Teodóz Atya (a csángók apostola). Bem.: Solymári Szokolay Bálint Női kar, vez. Blazsek Andrea. Az Ave Maria tételt Mózes Krisztina vezényelte.
- 65 Blazsek Andrea szíves közlése alapján.